

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นชุมชนเกษตรกรรมวิถีชีวิตจึงมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้ประชากรละทิ้งอาชีพเกษตรกรรม และเข้ามาแสวงหางานทำในเมือง เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มสูงขึ้นทำให้ความต้องการที่ดินมีมากขึ้น ที่ว่างในเมืองจึงน้อยลง ความสมดุลทางด้านสิ่งแวดล้อมเมืองจึงสูญเสียไปส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนเมือง เพราะพื้นที่สีเขียวช่วยปรับปรุงระบบนิเวศและบรรเทาปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเมือง ช่วยฟอกอากาศบริสุทธิ์ให้แก่เมือง ช่วยสร้างความร่มรื่นและสุนทรียภาพที่สวยงามให้แก่เมือง รวมถึงประชาชนยังสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและนันทนาการได้อีกด้วย

Santamouris แห่งมหาวิทยาลัยเอเธน (อ้างในสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547) ได้ศึกษากระบวนการและปัจจัยของผลกระทบของความชื้นและความร้อนจากผิวดินที่คายสู่บรรยากาศเบื้องบน อันมีผลต่อสภาพบรรยากาศภายนอกอาคาร ที่เรียกว่าบรรยากาศรอบอาคาร ด้วยสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกันดังนี้ ในสภาพดินแห้งว่างเปล่า (dry bare soil) อัตราการคายความร้อน (Bowen ratio) จะสูงมากเท่ากับปริมาณไอน้ำความร้อนที่ตกลงสู่พื้นดิน และซึมลงสู่ระดับใต้ดิน เนื่องจากไม่มีตัวกลางดูดซับ ในสภาพพื้นที่ดินแห้งตามฤดูกาลพร้อมต้นไม้ที่มีรากยังลึก การคายความร้อนกลับสู่บรรยากาศยังอยู่ในระดับสูงพอๆ กับปริมาณรังสีแผ่กระจายจากบรรยากาศลงสู่พื้นดิน มีการระเหยและการดูดซับเร็ว ในสภาพพื้นที่ชุ่มน้ำว่างเปล่า (wet bare soil) อัตราการคายไอน้ำหรือการระเหยของน้ำใต้ดินสู่บรรยากาศภายนอกค่อนข้างสูง ในขณะที่ไอน้ำความร้อนที่กลับคืนสู่บรรยากาศค่อนข้างต่ำ ในสภาพพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีพืชคลุมดิน (wet vegetated soil) อัตราการคายความร้อนคืนสู่บรรยากาศอยู่ในอัตราสูงเนื่องจากความชื้นสัมพัทธ์ที่มีอยู่ใต้ดิน เช่นเดียวกับการคายความร้อนจากดินขึ้นสู่บรรยากาศ บรรยากาศเหนือผิวดินจะมีสภาพน่าอยู่กว่าพื้นที่แห้งว่างเปล่าในสภาพพื้นที่ชุ่มชื้นด้วยพรรณไม้

(wet forested soil) ในพื้นที่ชุ่มชื้นที่เต็มไปด้วยพรรณไม้ยืนต้น อัตราการคายความร้อนและความชื้นจากใต้ดินอยู่ในระดับที่สมดุลเนื่องจากความชื้นสัมพัทธ์ในดินสูงและพรรณไม้คลุมดินมีส่วนช่วยสกัดกั้นและกรองรังสีความร้อนที่จะแผ่ลงดิน บรรยากาศในบริเวณนี้จึงมีสภาพน่าอยู่ที่สุดเนื่องจากการหมุนเวียนของลมและความชื้นเหนือผิวดิน อุณหภูมิโดยรอบจะต่ำกว่าพื้นที่อื่นผลจากการวิจัยดังกล่าว ชี้ชัดถึงคุณประโยชน์ของต้นไม้ และพื้นที่สีเขียวที่ช่วยกรองรังสีความร้อนและสะสมความชื้นสัมพัทธ์ในดิน ที่มีส่วนช่วยสร้างบรรยากาศที่น่าอยู่น่าสบาย มีอุณหภูมิความร้อนที่พอดี ไม่สูงเช่นพื้นที่เปิดโล่งที่ปราศจากไม้ยืนต้น ดังนั้น พื้นที่ที่มีไม้ยืนต้นจะเป็นพื้นที่ที่น่าอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องสิ้นเปลืองพลังงานเพื่อลดอุณหภูมิ รวมทั้งยังเป็นแหล่งผลิตออกซิเจนให้แก่บรรยากาศที่สมบูรณ์ด้วย ซึ่งผลการศึกษาในภาพรวมแล้วมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ Honjo and Takakura, 2000 (อ้างในสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547) ซึ่งศึกษาการกระจายของอุณหภูมิพื้นผิวที่มีสิ่งปกคลุมที่แตกต่างกันในเขตเมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น พบว่า อุณหภูมิพื้นผิวในเขตเมืองบริเวณที่มีต้นไม้ปกคลุมจะต่ำกว่าบริเวณที่ไม่มีต้นไม้ปกคลุมถึง 2.7 องศาเซลเซียส จากการศึกษาของณัฐ พิชกรรมและคณะ (2543) ผลกระทบของพื้นที่สีเขียวที่มีต่อการลดอุณหภูมิอากาศในกรุงเทพมหานคร พบว่า การเพิ่มพื้นที่สีเขียว 10% สามารถช่วยลดอุณหภูมิอากาศลงได้ประมาณ 0.7 – 0.9 องศาเซลเซียส และพื้นที่ที่มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมหรือพื้นที่สนามหญ้ามีอิทธิพลต่อการลดอุณหภูมิอากาศลงได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับกฤษณา และคณะ, 2544 (อ้างในสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547) พบว่า ในช่วงเวลาที่อุณหภูมิของอากาศมีค่าสูงสุดนั้น บริเวณที่มีสิ่งก่อสร้างจะมีอุณหภูมิของอากาศสูงกว่าบริเวณที่เป็นพื้นที่สีเขียว โดยจะมีความแตกต่างกันอย่างน้อย 2 องศาเซลเซียส ซึ่งในการศึกษาดังกล่าวได้เสนอแนะแนวทางเบื้องต้นในการกำหนดสัดส่วนที่เหมาะสมของสิ่งปกคลุมพื้นที่ที่จะมีผลต่อการลดอุณหภูมิของอากาศนั้น ควรประกอบด้วยต้นไม้ใหญ่อย่างน้อยร้อยละ 15 และสีเขียวที่เป็นสนามหญ้าหรือไม้ดอกอย่างน้อยร้อยละ 30 ของพื้นที่ทั้งหมด หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าหากครึ่งหนึ่งของพื้นที่สีเขียวมีเรือนยอดของไม้ยืนต้นปกคลุมอยู่ก็จะมีผลต่อการลดลงของอุณหภูมิ

การตระหนักถึงความสำคัญในการพิทักษ์ปกป้องสิ่งแวดล้อมโลกในทุกระดับ เพื่อให้คนรุ่นหลังสามารถอยู่ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ เป็นหน้าที่ของประชาคมโลกในปัจจุบันที่ต้องให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม ดังที่องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมกลุ่มประเทศสมาชิกอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การประชุมสุดยอดระดับโลก (The Earth Summit) ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ในปีพ.ศ. 2535 เป็นต้นมา และได้กำหนดแผนปฏิบัติการที่ 21 (Agenda 21) เพื่อกระตุ้นให้ประชาคมโลกมีพฤติกรรมในการใช้ทรัพยากรอย่างสมเหตุสมผลลดความฟุ่มเฟือย และสร้างแนวทางการพัฒนาอย่างปลอดภัยโดยไม่เป็นภัยหรือกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และในวันที่ 26 สิงหาคม – 4 กันยายน 2545 ในการประชุมสุดยอดระดับโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 2002 (World Summit for Sustainable Development 2002) ได้ก่อให้เกิดปฏิญญาโจฮันเนสเบิร์กว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Johannesburg Declaration on Sustainable Development) โดยมีสาระสำคัญที่น่าสนใจคือ

“....การมุ่งเน้นการพัฒนาจากจุดกำเนิดสู่นาคต (from our origin to the future) การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องสะท้อนมิติการพิทักษ์ดูแลสิ่งแวดล้อม พัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับเมือง ระดับประเทศ จนถึงระดับโลก โดยจำเป็นต้องรักษาตัวตนและวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่นให้คงไว้สืบต่อไป....”

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ทุกคนควรมีส่วนร่วมเพราะมนุษย์ทุกคนล้วนแต่แสวงหาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะมากหรือน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เมื่อมีปัญหาใดเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมถึงแม้ว่าจะไม่ได้สร้างหรือเป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหาโดยตรงแต่ก็ควรจะมีหน้าที่รับผิดชอบแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง เพราะโลกมีเพียงหนึ่ง (One World) ผลกระทบที่เกิดบนพื้นโลกไม่ว่าจะที่ไหนก็ตามย่อมส่งผลกระทบทั้งไปโลก การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นทุกคนต้องร่วมมือร่วมแรงและร่วมใจกันเพื่อจรรโลงโลกและรักษาให้อยู่อย่างยั่งยืนตลอดไป (มนัส สุวรรณ, 2526) การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ส่งผลทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและเป็นการสานต่อกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความต่อเนื่อง ซึ่งการแก้ไขปัญหาลักษณะต่างๆ ภายในชุมชนจะก่อให้เกิดความเข้มแข็งและเกิดการพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการร่วมกันของ

คนในท้องถิ่น และสร้างกลไกที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมด้วย กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมมาจากกิจกรรมพื้นฐานที่ใช้ในการพัฒนาชุมชนผ่านทั้งกิจกรรมการศึกษาสำหรับชุมชน (อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2541) และกิจกรรมตามแผนการร่วมบริหารวางแผนการพัฒนาตัดสินใจร่วมดำเนินการด้วยความเต็มใจหรือได้รางวัลตอบแทนหรือการถูกบังคับให้เข้าร่วม การมีส่วนร่วมต้องมีขอบเขตในการเข้าร่วม ได้แก่ความถี่ในการเข้าร่วมระยะเวลาในการเข้าร่วมได้สร้างพลังหรืออำนาจและสร้าง ปฏิสัมพันธ์ขององค์กร (อคิน รพีพัฒน์, 2527) การมีส่วนร่วมต้องเกิดมาจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ปัญญา ตระหนักรู้ และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ไกลเพียงใดจึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเอง (ชูเกียรติ สีสุวรรณ, 2548) ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะ เป็นการสร้างความเข้าใจที่เกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชน และสามารถผลักดันให้การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในชุมชนบรรลุผลในทางปฏิบัติได้

ในส่วนของเทศบาลเมืองแม่โจ้ที่ผ่านมาได้มีการดำเนินการร่วมกับประชาชนในการจัดการพื้นที่สีเขียวโดยจัดกิจกรรมแม่โจ้ร่วมใจปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ และมีการรณรงค์ส่งเสริมในโครงการลดโลกร้อนด้วยมือเราซึ่งการจัดการเรื่องพื้นที่สีเขียวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการด้วย และจากการที่เทศบาลได้ยกฐานะจากเทศบาลตำบลเป็นเทศบาลเมืองในปีพ.ศ.2551 ส่งผลให้ต้องเพิ่มจำนวนพื้นที่สีเขียวในชุมชน โดยเขตเทศบาลเมืองควรมีพื้นที่สีเขียวที่ยั่งยืนอย่างน้อยร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งหมดของชุมชน และมีพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการอย่างน้อยร้อยละ 5 ของพื้นที่ทั้งหมดของชุมชน พื้นที่สีเขียวที่คำนวณตามเกณฑ์ขั้นต่ำของเทศบาลแม่โจ้คือ 1,216.25 ไร่ (กฤษณา และคณะ, 2544; คณะวนศาสตร์, 2546; Deloya, 1993; Sampson and Scholes, 2000 อ้างในสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547) ซึ่งพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ ในรูปแบบของสวนสาธารณะมีทั้งหมดประมาณ 30 ไร่ 2 งาน 173 ตารางวา ประกอบด้วย 1.สวนสาธารณะหนองจันทู มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ 1 งาน 93 ตารางวา 2.หนองแห้ง มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 3. หนองเทียง มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ 1 งาน 86 ตารางวา 4. เกาะกลาง บริเวณทางหลวงแผ่นดินเลขที่ 1001 มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ (เทศบาลเมืองแม่โจ้, 2552) ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการพื้นที่สีเขียวในเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่

ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 3 ตำบล คือตำบลหนองหาร ตำบลป่าไผ่ และตำบลหนองจ้อม ประกอบด้วย 15 หมู่บ้าน (ตำบลหนองหารมีจำนวน 10 หมู่บ้าน, ตำบลป่าไผ่มีจำนวน 3 หมู่บ้าน และตำบลหนองจ้อมมีจำนวน 2 หมู่บ้าน) มีพื้นที่ 19.46 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,155 ไร่ และมีจำนวนประชากรทั้งหมด 18,507 คน มีจำนวนครัวเรือน 8,581 ครัวเรือน ความหนาแน่นเท่ากับ 951 คน/ตารางกิโลเมตร (เทศบาลเมืองแม่โจ้) โดยมีคำถามวิจัยว่าประชาชนในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่สีเขียวอย่างไร เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับทางเทศบาลหรือไม่ และประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่สีเขียวหรือไม่ อย่างไร เพื่อนำข้อมูลไปกำหนดแนวทางหรือมาตรการร่วมกันระหว่างเทศบาลกับประชาชน ในการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวอย่างเป็นรูปธรรมต่อไปในอนาคต

1.2 คำถามการวิจัย

1. ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างไร เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับทางเทศบาลหรือไม่
2. ความต้องการในการมีส่วนร่วม กับการมีส่วนร่วมจริงในปัจจุบันเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่สีเขียวของสมาชิกในครัวเรือน ในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างไร
3. จะกำหนดแนวทางหรือมาตรการร่วมกันระหว่างเทศบาลกับประชาชน ในการจัดการพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความต้องการในการมีส่วนร่วม กับการมีส่วนร่วมจริงในปัจจุบันเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่สีเขียวของสมาชิกในครัวเรือน ในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาหาแนวทางหรือมาตรการร่วมกันระหว่างเทศบาลกับประชาชน ในการจัดการพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ อย่างเป็นรูปธรรม

1.4 นิยามศัพท์

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบต่อการจัดการพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ โดยร่วมกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการและภาคเอกชน

การจัดการพื้นที่สีเขียว หมายถึง การดำเนินการตามกระบวนการต่างๆ เพื่อการหาแนวทางป้องกันและบรรเทาปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่

พื้นที่สีเขียว หมายถึง พื้นที่ตามธรรมชาติ และพื้นที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดี สวยงาม ร่มรื่น น่าอยู่ และเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากรในเมือง

1.5 ขอบเขตการศึกษา

1.5.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

การศึกษานี้ กำหนดพื้นที่ในการศึกษา คือ หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ครอบคลุมพื้นที่ 3 ตำบล จำนวน 15 หมู่บ้าน โดยสอบถามความต้องการของประชาชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่

1.5.2 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ทำการศึกษา คือประชากรในพื้นที่เป้าหมายทั้งหมดคือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวน 8,581 หลังคาเรือน ซึ่งประชากรทั้งหมด 18,507 คน อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลเมืองแม่โจ้ (เทศบาลเมืองแม่โจ้, 2552)

1.5.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนต่อการมีพื้นที่สีเขียวในชุมชน
- ความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชน กับการมีส่วนร่วมจริงในการจัดการพื้นที่สีเขียวในชุมชน
- แนวทางและมาตรการร่วมกันระหว่างเทศบาลและประชาชนในการจัดการพื้นที่สีเขียวในชุมชน เช่น การกำหนดพื้นที่สีเขียวร่วมกัน การจัดหาพื้นที่ การดำเนินการดูแลรักษาและ

พัฒนาพื้นที่สีเขียวตลอดจนงบประมาณในการดำเนินการ และการจัดทำแผนการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน